

Aleg. 83.

Sprawozdanie

Wydziału krajowego o krajowej szkole ogrodniczej w Tarnowie
za rok 1890|91.

Wysoki Sejmie!

Stan krajowej szkoły ogrodniczej w Tarnowie, przedstawiony w sprawozdaniu Wydziału krajowego za rok 1889/90 Wysokiemu Sejmowi przedłożonem, nie uległ w roku ubiegłym zasadniczej zmianie, i gdy z jednej strony stan szkoły pod względem jej kierownictwa i postępów uczniów jest pomyślny, to z drugiej strony przedstawione w powołanem sprawozdaniu niekorzystne stosunki lokalne, rozwój szkoły utrudniające, nie zostały jeszcze usunięte.

Wydział krajowy poczuwa się przeto do obowiązku wskazania ponownie na te braki, które jak najrychlej usunięte być muszą, ażeby wspomniane niekorzystne stosunki przynajmniej w części i do tego stopnia zrównoważyć, iżby ostateczna organizacja tej tak ważnej dla kraju szkoły mogła być skuteczną i prawidłowy jej stopniowy rozwój zapewniony.

Budynki: Brak budynków na pomieszkanie dla kierownika szkoły i jej nauczyciela pomocniczego obok pomieszkania uczniów jest przyczyną, że nie tylko nauczyciel ale i kierownik mieszkać muszą po za obrębem szkoły w pomieszkaniach najętych. Skutkiem tego nie mogą oni uczniów swych tak dozorować, jak tego potrzebuje młodzież zakładów naukowych niższych, przyjmujących uczniów w wieku jeszcze młodocianym, niedojrzałym, dla których obok nauki zawodowej i uzupełnienia wykształcenia elementarnego, jakie ze szkoły ludowej wynosi, jest strona wychowawcza bardzo ważnym czynnikiem należytego jej przygotowania do przyszłego zawodu i jednym z najważniejszych środków osiągnięcia celu założeniem szkoły takiej zamierzonego.

Obok braku pomieszkań dla kierownika i nauczycieli uczuwać się daje bardzo dotkliwie brak odpowiednich sal do nauki i zupełny brak miejsca na zbiory i przyrządy naukowe, a w końcu brak budowli ogrodniczych, mianowicie szklarni i cieplarni do praktycznej nauki zawodowej niezbędnych.

Uczniowie w liczbie 20 pomieszczeni są w trzech małych, bo mierzących razem tylko 62 metrów kwadratowych pokojkach w budynku głównym $15\frac{4}{5}$ metrów długim, a $9\frac{1}{10}$ metrów szerokim, w którym mieszka nadto obok uczniów dozorujący ich oehmistrz i mieści się kancelarya dyrektora. Nauka odbywa się w dwóch ciemnych i niskich izbach przyległego starego domu, w którym sufit podtrzymywany jest podporami, wewnątrz izby szkolnej umieszczonymi, a ściany drewniane strupieszale są w takim stanie, że o ich naprawie i mowy być nie może.

Brak własnej szklarni i cieplarni zastępuje wprawdzie po części szklarnia i cieplarnia miejska, gdy jednakże pielęgnowane w nich rośliny służą tylko do utrzymania ogrodu spacerowego miejskiego, a na jakiegokolwiek kultury dla nauki praktycznej miejsca nie ma, gdy nadto szklarnie te stoją pod wyłącznym zarządem ogrodnika miejskiego, a szkoła tylko jako gość czasowy korzystać z nich może, przeto i nauka praktyczna nie może się w nich należycie odbywać.

Braki powyżej wykazane mogą być usunięte w dwojaki sposób: całkowicie na raz i częściowo a zarazem czasowo.

Całkowicie usunąć można dotkliwy brak stosownego pomieszczenia zakładu przez postawienie odpowiednich i do potrzeb szkoły zastosowanych budynków szkolnych przy ogrodzie szkolnym, założonym na 3 morgowym gruncie przez miasto Tarnów na użytek szkoły oddanym, mianowicie na kawałku gruntu, jaki miasto to na żądanie Wydziału krajowego do poprzednio danych 3 morgów dodać się obowiązało (uchwała Rady miejskiej z dnia 25. listopada 1891 LW. 55.297).

Budynki potrzebom szkoły ogrodniczej odpowiadające, mianowicie budynek mieszczący sypialnie dla 30 uczniów, 3 sale do nauki, 1 salę na zbiory, 1 pokój na infirmaryę, tudzież lokalną kancelaryę dyrekcji i pomieszkanie dla dozorecy uczniów (ochmistrza:), ewentualnie także kuchnię i jadalnię, dalej budynek mieszkalny dla kierownika szkoły i jednego nauczyciela, a ewentualnie osobny budynek gospodarski, mieszczący spiżarnię, kuchnię, jadalnię, i pomieszkanie dla kucharki, następnie mała szklarnia i cieplarnia, a w końcu szopa, studnia i t. p. — kosztować będą według przybliżonego kosztorysu około 36.000 zł., a z urządzeniem wewnętrznem, oparkaniem i uzupełnieniem dotychczasowego oparkania ogrodu szkolnego, razem okragło 40.000 zł. Pomimo tak znacznego na pozór kosztu Wydział krajowy nie wahałby się ani chwili przedłożyć Wysokiemu Sejmowi wniosek o udzielenie kredytu na postawienie powyż wskazanych budynków potrzebnego, gdyby miał pewność, że nieuzasadnione są obawy kierownika szkoły, jak niemniej rzeczoznawców przez Wydział krajowy do zbadania ogrodu szkolnego w roku zeszłym wysłanych, iż podglebie założonego ogrodu szkolnego nie dozwoli na utrzymanie w nim sadu, pomimo znacznych kosztów, jakie ponieść trzeba będzie, ażeby ogród ten do porządanego stanu kultury doprowadzić. Według zdania kierownika szkoły p. Maciaszka, opartego na doświadczeniu w innych ogrodach zrobionem, jak niemniej zdania innych praktycznych ogrodników, na ziemi spoczywającej na takim podgruncie, jak w ogrodzie szkolnym w Tarnowie, (mokry, zbity, nieprzepuszczalny margiel i il marglowy), chorują szlachetne drzewa na raka, a ostatecznie giną, kiedy dojdą do wieku lat mniej więcej 15, to jest wieku, w którym mogłyby już pełny plon wydawać.

Wobec tej obawy i wobec niemożności nabycia w Tarnowie zupełnie odpowiedniego gruntu, o czem nas blisko dwuletnie bezskuteczne starania przekonały, postanowił Wydział krajowy zalecić Wysokiemu Sejmowi obranie drugiej drogi t. j. tylko częściowego na razie usunięcia wykazanych powyżej braków, mianowicie takiego, któreby dozwolilo bez znacznej szkody dla szkoły odłożyć ostateczną decyzję co do postawienia stałych budynków szkolnych bezpośrednio przy ogrodzie szkolnym na lat kilkanaście, w którym czasie możnaby się dowodnie przekonać, czyli i o ile wspomniane obawy będą uzasadnione.

Na ten czas przejściowy wystarczyłoby:

a) Na podwórzu, na którym dotychczasowe dwa budynki się znajdują, postawić nowy budynek murowany, któryby mieścił pomieszkanie dla kierownika, (składające się z trzech pokoi, kuchni, spiżarki, sionki i piwniczki), trzy sale do nauki, sale na zbiory i kancelaryę dyrekcji. Budynek taki, parterowy, 25 m. długi a 11 szeroki, o murach dostatecznych rozmiarów, aby na nich można było w razie potrzeby piątro postawić, kosztować będzie według sporządzonego szczegółowego kosztorysu okragło do 8000 zł. a. w.

b) W dotychczasowym budynku szkolnym należycie odrestanrowanym pomieścić wszystkich uczniów wraz z dozorującym ich ochmistrzem.

c) W miejsce przyległego starego domku, w którym się mieszczą teraz kuchnia i izby szkolne, a który ze względu na bezpieczeństwo mieszkańców zdemolowanym być musi, dobudować do budynku pod b) wymienionego jedno skrzydło na pomieszczenie jadalni uczniów, kuchni i izby mieszkalnej dla gospodyni. Koszt tej dobudówki, wraz z naprawą budynku pozostałego, obliczony został na 2000 zł. w. a.

Postawienie więc nowego budynku i rekonstrukcyja starego kosztowałyby razem 10.000 zł. a cały zakład, t. j. szkoła, pomieszczenie uczniów z ich dozorcą i pomieszczenie kierownika, mieściłyby się razem na jednym zamkniętym podwórzu, na którym należałoby jeszcze postawić małą cieplarnię, wyłącznie do celów nauki służącą, w przypuszczeniu uzasadnionem, że szkoła będzie mogła i nadal z cieplarni i szklarni miejskiej korzystać. Tylko drugi nauczyciel musiałby mieszkać po za obrębem zakładu w pomieszczeniu najętym.

Według punktu 4. deklaracyi gminy miasta Tarnowa, uchwalonej na posiedzeniu Rady tej gminy w d. 16. sierpnia 1888 (LW. 36.735/88), obowiązuje się gmina „odkupić wszystkie budynki, jakie na gruncie miejskim kosztem funduszu krajowego postawione będą, za cenę kupna, jaką jeden przez Wydział krajowy, a jeden przez gminę miasta Tarnowa ustanowić się mający znawcy, którzy obrać sobie mają trzeciego, oznaczają“.

Jeżeliby przeto doświadczenia poczynione 12-tu do 15-tu lat przekonały, że przypuszczenia p. Maciaszka i rzeczoznawców, a więc obawy Wydziału krajowego nie są uzasadnione i gdyby wskutek tego Wysoki Sejm zgodził się na postawienie stałych i potrzebom zupełnie odpowiednich budynków przy ogrodzie szkolnym, odkupi gmina tarnowska budynek mieszkalny w linii regulacyjnej ulicy seminarzyckiej na parceli l. 272 postawiony, tak samo jak go odkupi, gdyby się okazało, że ogród jest rzeczywiście na cele szkolne nieużyteczny i że szkołę w inne odpowiedniejsze miejsce przenieść trzeba.

Budynki, postawione teraz kosztem 10.000 zł. przedstawiać będą po upływie lat 12 lub 15 co najmniej 5000 zł. wartości, którą gmina miasta Tarnowa funduszowi krajowemu z pewnością wróci, zważywszy że budynki czynszowe są w mieście coraz więcej poszukiwane; tem samem więc pomieszczenie szkoły przez lat kilkanaście kosztowałyby fundusz krajowy straconą budynek wartość 5.000 zł. czyli 400 do 460 zł. rocznie.

Ogród szkolny. Korzystając z kredytu pod Rnb. IV. poz. 19 budżetu wydatków szkoły ogrodniczej na rok 1891 przez Wysoki Sejm uchwalonego, uskuteczniła została dalsza melioracya gruntu na ogród zajętego.

Rigolowaniem, wapnieniem i silnem nawożeniem obok nadzwyczaj starannej uprawy ulepszona została gleba ogrodowa w wysokim stopniu, czego dowodem wyprodukowane w r. 1891 warzywa, jakie oglądać mieli sposobność delegacyi Wydziału krajowego i członkowie kuratoryi w czasie egzaminów półrocznych i jakie umieszczone były na wystawie ogrodniczej we Lwowie. Część dolną ogrodu szkolnego (od strony ogrodu miejskiego) podwyższono znacznie nawiezieniem z miasta rumowiskiem i ziemią, wyrównano powierzchnię ogrodu, pozakładano ścieżki i drogi i wysypano je żużlami z dworca kolei żelaznej i huty szklanej sprowadzonymi.

Założono też w ogrodzie 10 skrzyń inspektowych o 40-tu oknach, urządzono sadzawkę, zakupiono i osadzono nad studnią zbiorową wód drenowych pompę żelazną, pozakładano stopy kompostowe, pozakładano szkółki drzew owocowych i doprowadzono ogród do miłego oku porządku, co tem więcej na uznanie zasługuje, że do wszystkich tych prac użyty byli uczniowie, wskutek czego koszt prac wykonanych był stosunkowo mały.

Na dalsze urządzenie ogrodu, mianowicie zmianę częściową i uzupełnienie oparkania, na dokupno nawozów, jak niemniej dokupno drzew i krzewów, wstawił Wydział krajowy w budżet wydatków szkoły na rok 1892 taką samą kwotę, jak w roku ubiegłym, tj. 2.000 zł. i uprasza Wysoki Sejm o uchwalenie tej pozycyi.

Nauczyciele: Kierownik zakładu i nauczyciel fachowy, p. Wojciech Maciaszek, dekretem z dnia 20. grudnia 1889, l. 55.654 prowizorycznie zamianowany, został na tej posadzie dekretem z dnia 4. lutego 1891, l. 4.032 stabilizowanym. W roku 1890/91 uczył tenże warzywnictwa, sadownictwa, kwaciarstwa szklarnianego, chmielarstwa, uprawy wikliny koszykarskiej i pszczelnictwa, tudzież sporządzenia raportów codziennych i sprawozdań tygodniowych.

Nauczyciel fachowy pomocniczy, p. Kazimierz Waśniewski, ogrodnik miejski, uczył botaniki ogrodniczej, ogólnych zasad ogrodnictwa, kwaciarstwa gruntowego, krzewoznawstwa, zakładania klombów i kwietników kobiercowych.

Rysunków i miernictwa, zastosowanych do ogrodnictwa, udzielał najpierw p. Franciszek Vetulani, kierownik expozytury krajowego biura melioracyjnego, a następnie pomocnik jego p. Józef Górski.

Nauki elementarne ogólnie kształcące i pomocnicze, udzielane w pierwszym półroczu (letniem) przez p. Walentego Tarsińskiego, rozłożone zostały w drugim półroczu, na propozycję kuratorji szkoły, pomiędzy pp. Jana Ciejkę i Józefa Pankowicza, nauczycieli szkół ludowych w Tarnowie.

Obowiązki ochmistrza pełnił najpierw pan Jan Szafranski, subjekt przy ogrodzie miejskim w Tarnowie, a następnie (od 1. lutego 1891) pan Leopold Jeż, były pomocnik przy ogrodzie botanicznym w Krakowie.

Obowiązki katechety pełnił w pierwszym półroczu ks. Muchowicz, a w drugim półroczu ks. Okolicki.

Na wynagrodzenie ochmistrza przeznaczonych było uchwalonym przez Wysoki Sejm budżetem szkolnym po 100 zł. rocznie, w przypuszczeniu, że pomocnik ogrodnika miejskiego, pobierający płacę z kasy miejskiej, będzie mógł zarazem pełnić obowiązki ochmistrza uczniów szkoły ogrodniczej. Tak dyrekcya jak i kuratorya przekonały się wszakże, że połączenie tych dwóch obowiązków jest niemożliwe, gdyż pomocnik ogrodnika, zajęty prawie cały dzień swojemi pracami obowiązkowemi, nie mógł dozorować uczniów przy pracach, do jakich ci dla nauki przydzieleni byli. Na wniosek przeto kuratorji szkoły postanowił Wydział krajowy przyjąć osobnego dla szkoły praktykanta a zarazem ochmistrza i upoważnił kuratorję (LW. 2560|91) do powołania na tę posadę pana Leopolda Jeża, wyznaczając mu na razie płacę w kwocie 12 zł. miesięcznie i wikt z kuchni zakładowej, tudzież pomieszkanie z opalem i światłem. Na opłatę ochmistrza wstawił Wydział krajowy w budżet wydatków szkoły na rok 1892 kwotę 480 zł. jako minimum, poniżej którego nie będzie można dobrego ochmistrza stale w szkole utrzymać i o uchwalenie tej pozycyi uprasza.

W myśl statutu organizacyjnego krajowej szkoły ogrodniczej w Tarnowie, wydanego pod d. 14. lutego 1888 l. 28.965 używani byli dotychczas do udzielania nauk elementarnych ogólnie kształcących i przygotowawczych nauczyciele różnych szkół w Tarnowie istniejących. System ten posilkowania się nauczycielami dochodzącymi zawiódł zupełnie. Tacy bowiem nauczyciele, mając swoje obowiązki i godziny stale wyznaczone, których zaniedbywać ani dowolnie zmieniać im nie wolno, nie mogą tem samem stosować się do rozkładu godzin, jaki byłby dla szkoły ogrodniczej najodpowiedniejszy, lecz przeciwnie z wielką niekiedy szkodą, mianowicie dla praktycznej nauki uczniów, rozkład godzin zastosowany być musi do tego, w których porach dnia nauczyciel dochodzący poświęcać może szkole ogrodniczej jedną, lub dwie godziny czasu od zajęć obowiązkowych wolnego. Nadto nauczyciele szkół ludowych pospolitych i wydziałowych, przeciążeni niekiedy pracą obowiązkową, nie mają czasu ani zapoznać się bliżej z potrzebami szkoły ogrodniczej, w której tylko ubocznie, czasowo pracują, ani też wykładów swoich do potrzeb tej szkoły zastosować i opracować.

Gdy zaś w tej kategorii szkół zawodowych, jak praktyczna szkoła ogrodnicza i niższe szkoły rolnicze, od należytego wykształcenia elementarnego ogólnego, od położenia zdrowych podstaw przez nie i przez odpowiednio traktowane nauki przygotowawcze, zależy zrozumienie nauk

zawodowych i pomyślny w nich postęp uczniów, a zatem osiągnięcie celu, dla którego szkoła istnieje, przeto postanowił Wydział krajowy — po zasięgnięciu opinii kuratoryi i krajowej komisji rolniczej — przedłożyć Wysokiemu Sejmowi wniosek utworzenia przy krajowej szkole ogrodniczej w Tarnowie stałej posady nauczyciela dla nauk elementarnych ogólnie kształcących i przygotowawczych, na analogicznych warunkach, jakie Wysoki Sejm uchwalił dla takichże posad w niższych szkołach rolniczych.

Kończąc niniejsze sprawozdanie, podnosi Wydział krajowy z przyjemnością, że pomimo braków i niedostatków powyżej wykazanych, wyniki nauki w szkole ogrodniczej w Tarnowie są zadowalniające, mianowicie wyniki nauki zawodowej, która ściśle i systematycznie prowadzona jest w kierunku praktycznym. Uczniowie przez cały czas pobytu swego w szkole zaprawiani są do ciągłej pracy (cały trzechmorgowy ogród szkolny obrabiany jest wyłącznie przez uczniów bez pomocy najętych robotników), do przestrzegania ścisłego porządku i wykonywania rozporządzeń zwierzchników swoich i nie należy wątpić, że kraj będzie z nich miał pożytek.

Zasługą to jest nie tylko gorliwości i znajomości rzeczy kierownika szkoły, który też chętnie przyjmuje wszelkie rady i wskazówki, jakich mu członkowie kuratoryi i delegaci Wydziału krajowego udzielają, ale także i kuratoryi, która szczerze i serdecznie zajmuje się wszystkim, co szkoły dotyczy.

Al 1. Szczegółowe wiadomości o szkole, zawarte są w załączonym tu (alegat) sprawozdaniu Dyrekcyi.

Na podstawie powyższych wywodów Wydział krajowy wnosi:

Wysoki Sejm raczy uchwalić:

1. Sejm przyjmuje do wiadomości sprawozdanie Wydziału krajowego o krajowej szkole ogrodniczej w Tarnowie.

2. Sejm otwiera Wydziałowi krajowemu kredyt do wysokości 8.000 zł. celem postawienia budynku murowanego, przeznaczonego na pomieszkanie kierownika szkoły, kancelaryę, trzy sale wykładowe i pomieszczenie zbiorów, tudzież kredyt do wysokości 2.000 zł. na rekonstrukcyę i rozszerzenie dotychczasowego budynku mieszczącego uczniów i ich dozorcę (ochmistrza), razem przeto na cele powyższe 10.000 zł.

3. Sejm ustanawia w miejsce dotychczasowych nauczycieli pomocniczych niestałych stałą posadę etatową nauczyciela do nauk elementarnych ogólnie kształcących i przygotowawczych, z płacą roczną w kwocie 500 zł., dodatkiem aktywalnym w kwocie 100 zł. i dodatkami pięcioletnimi po 50 zł.

4. Sejm uchwała pozycyę wydatków budżetu krajowego szkoły ogrodniczej w Tarnowie w wysokości przez Wydział krajowy projektowanej.

Z Rady Wydziału krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem.

We Lwowie dnia 26. Lutego 1892.

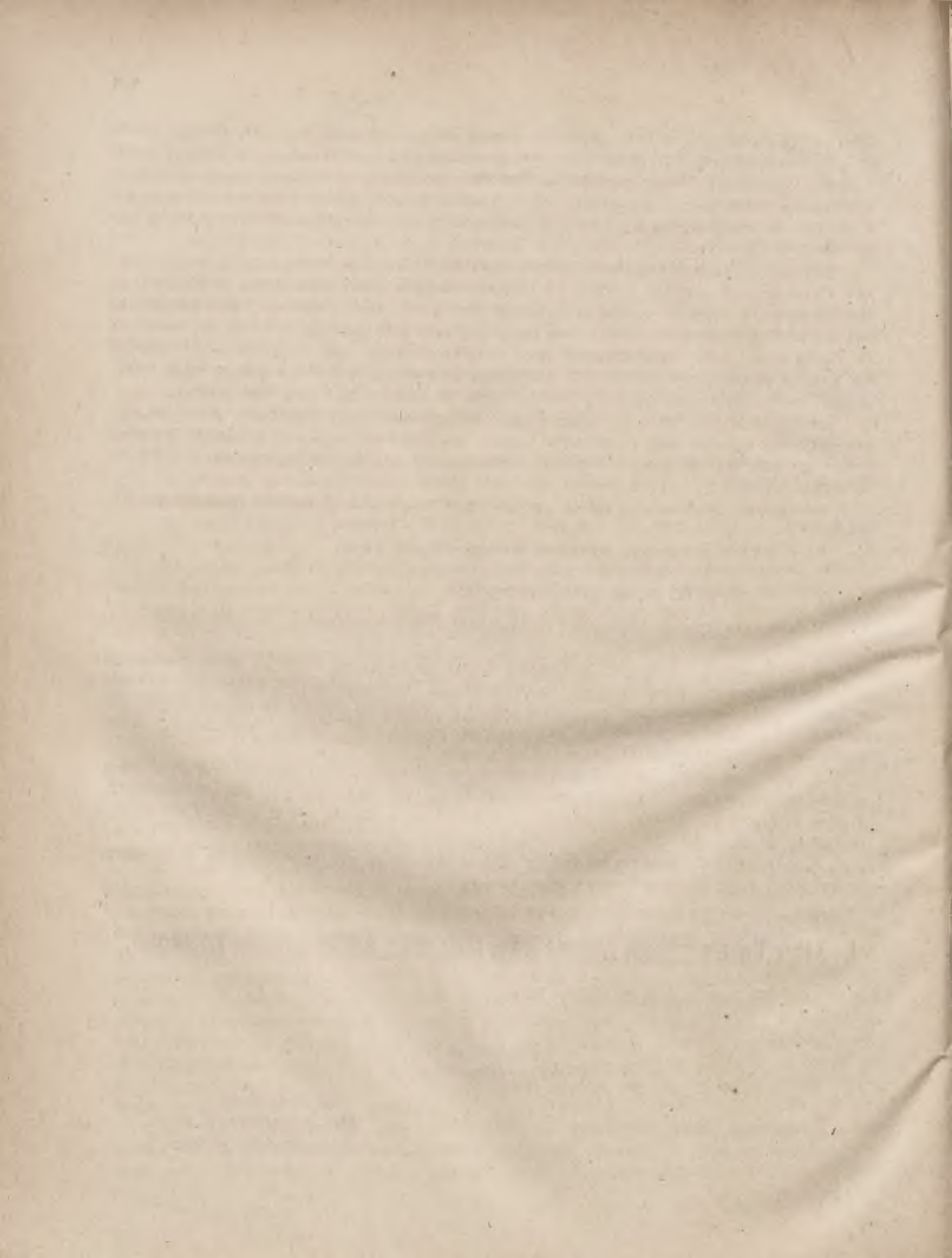
Marszałek krajowy:

Sanguszko w. r.

Sprawozdawca .

Romanowicz w. r.

Członek Wydziału krajowego.

SPRAWOZDANIE

dyrekcji krajowej szkoły ogrodniczej w Tarnowie za rok szkolny 1890|91.

I.

Ogólne wiadomości o szkole.

Celem krajowej szkoły ogrodniczej w Tarnowie jest wykształcenie ogrodników uzdolnionych do prowadzenia ogrodów wiejskich.

Do szkoły może być przyjęty każdy kandydat, który się wykaże, że skończył 15 lat życia, że odbył z dobrym postępem naukę w szkole ludowej, jest fizycznie i umysłowo zdrow i obyczajów nienaganych.

Kandydaci, którzy odbyli przynajmniej jednoroczną praktykę ogrodniczą, a czynią zadość powyżej wymienionym warunkom, mają prawo pierwszeństwa.

Nadto winien każdy kandydat złożyć egzamin wstępny w terminie przez dyrekcję oznaczonym, a służący do ocenienia, czyli kandydat jest w ogóle dostatecznie rozwinięty umysłowo, ażeby mógł z nauk w szkole ogrodniczej należycie korzystać.

Nauka w szkole jest bezpłatną.

Koszta utrzymania ucznia w zakładzie wynoszą 165 zł. a. w. rocznie, za co otrzymuje mieszkanie, pościel, wikt, pranie, światło i ubranie prócz bielizny i obuwia.

Synowie ubogich rodziców, przyjęci bywają na koszt funduszu krajowego.

Rok szkolny rozpoczyna się 1. kwietnia, a kończy w drugiej połowie marca.

Przy końcu każdego półroczu szkolnego składają uczniowie egzamin ze wszystkich nauk udzielanych w tym czasie, jakoteż i z nabytej wprawy w wykonywaniu prac i czynności zawodowych.

O wyniku egzaminu zawiadamia kierownik szkoły listownie rodziców lub opiekunów każdego ucznia.

Uczeń, który przy egzaminie rocznym nie otrzymał przynajmniej dostatecznego postępu z każdego przedmiotu nauki, nie może przejść na rok wyższy. Pozwolenie do powtarzania zaniedbanego roku udzielić może Wysoki Wydział krajowy na przedstawienie kierownika szkoły, jeżeli uczeń wytrwałą pracą i wzorowem zachowaniem się na to zasługuje.

Po nkończeniu całego trzechletniego kursu nauk zdaje każdy uczeń egzamin końcowy, czyli główny z całości nauk zawodowych, przed osobną komisją egzaminacyjną, a w razie pomyślnego wyniku tego egzaminu, otrzymuje „świadectwo ukończenia nauk“, wystawione według wzoru przez Wysoki Wydział krajowy zatwierdzonego.

Jeżeli zaś uczeń egzaminu tego nie złoży, otrzymuje tylko poświadczenie pobytu w szkole. Innych świadectw uczniom szkoła nie wydaje.

II.

Skład grona nauczycieli.

1. Kierownik zakładu, nauczyciel fachowy, Wojciech Maciaszek, zamianowany dekretem Wysockiego Wydziału krajowego z dnia 20. grudnia 1889 L. 55.654 prowizorycznym nauczycielem fachowym zarazem kierownikiem zakładu, stabilizowany na tej posadzie dekretem Wysockiego Wydziału krajowego z dnia 4. lutego 1891 L. 4032 uczył praktycznie w półroczu letniem na wszystkich trzech latach: warzywnictwa, sadownictwa, chmielarstwa, pszczelnictwa, uprawy wikliny koszykarskiej i sprawozdań tygodniowych z dokonanych prac; zaś w półroczu zimowem warzywnictwa na II. i III. roku, sadownictwa na I, II i III roku, kwaciarstwa szklarniowego na III. roku, chmielarstwa, uprawy wikliny koszykarskiej i pszczelnictwa na II. roku w piętnastu godzinach na tydzień nauki teoretycznej, prócz demonstracyj z sadownictwa, warzywnictwa i kwaciarstwa szklarniowego i nauki praktycznej, jak robienia skrzyń inspektowych, szycia mat słomianych, strugania tabliczek i palików do roślin, czyszczenia i przechowywania ogrodowizn i nasion.

2. Nauczyciel fachowy pomocniczy, Kazimierz Waśniewski, ogrodnik miejski, uczył w półroczu letniem botaniki ogrodniczej na I. i II. roku po 1. godzinie na tydzień, prócz tego uczył praktycznie na wszystkich trzech latach hodowli roślin kwiatowych w gruncie, hodowli roślin kobiercowych urządzania kwietników kobiercowych i klombów, utrzymywania trawników i ogrodu spacerowego, zaś w półroczu zimowem: ogólnych zasad ogrodnictwa na I. roku, kwaciarstwa gruntowego na I. i II. roku, krzewoznawstwa na II. i III. roku, botaniki ogrodniczej na I. i II. roku i zoologii zastosowanej do potrzeb praktycznego ogrodnika na I. roku w 12 godzinach na tydzień razem.

3. Kapelan i katecheta, ks. Muchowicz, uczył w półroczu letniem religii w 2 godzinach na tydzień. W półroczu zimowem objął obowiązki kapelana i katechety ks. Okulicki; udzielał nauki religii w tej samej liczbie godzin tygodniowo.

4. Nauczyciel do nauk elementarnych, Walenty Tarsiński, kierownik czteroklasowej szkoły męskiej w Tarnowie, uczył w półroczu letniem języka polskiego na I. i II. roku i arytmetyki na I. i II. roku w czterech godzinach na tydzień.

5. Nauczyciel do nauki rysunków, miernictwa i budownictwa ogrodowego, Franciszek Vetulani, kierownik ekspozytury krajowego biura melioracyjnego w Tarnowie (a później w jego zastępstwie Józef Górski, pomocnik techniczny biura) uczył w półroczu letniem miernictwa na II. roku i rysunków na wszystkich trzech latach w 3 godzinach na tydzień, zaś w półroczu zimowem budownictwa ogrodowego na III. roku i rysunków na wszystkich trzech latach w 3 godzinach na tydzień.

6. Nauczyciel do nauk elementarnych, Józef Pankowicz, kierownik trzyklasowej szkoły pospolitej na Strusinie ad Tarnów, uczył w półroczu zimowem: języka polskiego na I. II. i III. roku, języka niemieckiego na I. II. i III. roku, geografii z historią na I. i II. roku i kaligrafii na I. i II. roku w piętnastu godzinach na tydzień.

7. Nauczyciel do nauk elementarnych, Jan Ciejk a, nauczyciel siedmioklasowej szkoły ludowej w Tarnowie, uczył w półroczu zimowem arytmetyki na I. II. i III. roku, geometrii na I. i II. roku, fizyki z klimatologią na I. roku, chemii z mineralogią na II. roku w dziesięciu godzinach na tydzień.

8. Jan Szafr ański, ochmistrz, pomagał kierownikowi w półroczu letniem w dozorowaniu uczniów w zakładzie i przy ćwiczeniach praktycznych. Od 1. października 1890 wyjechał na posadę ogrodnika w Krynicy. Na jego miejsce na przedstawienie kuratoryi szkoły powołał Wysocki Wydział krajowy dekretem z dnia 20. grudnia 1890 L. 48.118 Leopolda Jeża, dawnego ucznia tutejszej szkoły, pomocnika przy c. k. ogrodzie botanicznym w Krakowie, który do objęcia posady w dniu 1. lutego 1891 się zgłosił.

III.

Nauki w szkole udzielane.

Nauka jest teoretyczną i praktyczną i obejmuje następujące przedmioty:

a) z nauk ogólnie kształcących i podstawowych:

1. Religję, 2. język polski, 3. język niemiecki, 4. poprawne czytanie i pisanie po łacinie używanych w botanice nazw roślin i części takowych, 5. arytmetykę, 6. geometryę, 7. geografję, 8. kaligrafję, 9. rysunki, 10. elementarne wiadomości z fizyki z klimatologią, chemię, geologię i mineralogję, 11. botanikę, 12. zoologję.

b) z nauk zawodowych:

1. Zasady ogólne ogrodnictwa, 2. warzywnictwo, 3. sadownictwo, 4. kwaciarstwo, 5. hodowla drzew i krzewów ozdobnych, oraz 6. zasady zakładania i utrzymywania ogrodów.

c) z nauk pomocniczych:

1. Uprawa chmielu i wikliny koszykarskiej, 2. pszczelnictwo, 3. miernictwo i budownictwo ogrodowe.

Naukę religii brano według katechizmu ks. J. Deharba T. J. mianowicie na I. roku część dogmatyczną, na II. roku część moralną, na III. roku część etyczną i liturgiczną. Z historii biblijnej na wszystkich trzech latach stary i nowy Testament przez Dr. J. Szustera z rzutem oka na dzieje Kościoła.

Nauka języka polskiego zasadzała się na płynnem czytaniu i dobrem wymawianiu z uwzględnieniem znaków pisarskich, oraz na zrozumieniu odczytanych ustępów pod względem treści i związku pojedynczych myśli. Z gramatyki o pojedynczych i złożonych zdaniach i nieodmiennych częściach mowy. Korespondencya ogrodnicza i światowa.

Naukę języka niemieckiego, oprócz zwykłego czytania i pisania, stosowano ściśle do przyszłego zawodu uczniów i dlatego obznajmiano ich z niemieckimi nazwami roślin i ich części, narzędzi i przyrządów ogrodniczych, oraz króciutkich korespondencyj ogrodniczych.

Przy nauce języka łacińskiego starano się, by uczniowie nietylko poprawnie czytali i pisali nazwy łacińskie roślin i tychże części, lecz by także i znaczenie ich rozumieli.

Z arytmetyki brano na roku I cztery działania liczbami wieloimiennymi i ułamkami zwykłymi i dziesiętymi; na II roku regułę trzech pojedynczą, rachunek spółki i mieszaniny; na III roku obrachunki w gospodarstwie ogrodowem potrzebne, tudzież prowadzenie rejestrów ogrodniczych.

Z geometryi na roku I o liniach i kątach, trójkątach, czworobokach i obliczaniu ich powierzchni, o zamianie figur; na II roku koło, elipsa, obliczanie bryłowatości ciał, z odpowiedniami ówczesnymi wykresu tych figur na papierze i w ogrodzie.

Z geografii i historii: Wstępne wiadomości z geografii i ogólny pogląd na rozpołożenie lądów i mórz — Europa pod względem fizycznym i politycznym. Mcnarcia austriacko-węgierska. Opisanie innych części świata w ogólnych zarysach.

Historya ojczysta: Jagiellonowie i królowie wolno obierani.

Z kaligrafii, udoskonalenie pisma polskiego i niemieckiego pod względem kształtu pojedynczych dużych i małych liter oraz całych słów.

Rysunki na I roku według wzorów na tablicy rysowanych; na II odrysowywanie wzorów na kwietniki i upiększenia ogrodowe; na III rysowanie planów ogrodów i wyciągania farbami.

Z zoologii: O zwierzętach użytecznych i szkodliwych w ogrodnictwie.

Z fizyki i klimatologii: O ogólnych własnościach ciał, o ciepłe, jego źródle i skutkach, o dobrych i złych przewodnikach ciepła i ich zastosowaniu w ogrodnictwie, termometr, zjawiska napowietrzne, barometr, wiatry, klimat.

Z chemii, geologii i mineralogii pierwiastki i związki chemiczne najważniejsze dla ogrodnika, różne gatunki ziemi i składowe części skorupy ziemskiej.

Z botaniki: Na I roku organografia, anatomia i fizjologia roślin, układ Linneusza; na II. opisanie najważniejszych familij skryto- i jawnopłciowych.

Z zasad ogólnych ogrodnictwa o uprawie gruntu, o rozmnażaniu roślin sposobem naturalnym i sztucznym.

Z sadownictwa na I roku: O uprawie drzew i krzewów owocowych (szkółka), na II: o hodowaniu drzew i krzewów owocowych (sad), na III: o hodowaniu drzew w formach karłowatych (ogród owocowy), o rozpoznawaniu i klasyfikowaniu owoców (pomologia).

Z warzywnictwa na II roku: O uprawie roślin warzywnych w inspektach.

Z kwiaciarstwa na I roku: O uprawie roślin kwiatowych rocznych, dwuletich i trwałych gruntowych, na II roku: o uprawie roślin kobiercowych, na III: o uprawie i hodowaniu roślin szklarniowych.

Z krzewoznawstwa na II i III: o uprawie i hodowaniu drzew i krzewów ozdobnych, tak liściatych jakoteż i szpilkowych, oraz sposobach zakładania ogrodów.

Wreszcie z nauk przyrodniczych: O uprawie chmielu i wikliny koszykarskiej, prowadzeniu pasieki, pomiarze i poziomowaniu gruntu, zdejmowaniu planów i budowie budynków ogrodowych.

Nauka teoretyczna odbywa się głównie w izbach szkolnych i bywa popieraną (o ile na, to środki i zbiory szkoły pozwalają) demonstracyami w szkole i ogrodzie, nauka przedmiotów fachowych i pomocniczych (z wyjątkiem budownictwa ogrodowego, którego tylko teoretycznie uczniowie się uczą) bywa zawsze demonstrowaną w ogrodzie i stwierdzaną licznymi przykładami tak podczas ćwiczeń praktycznych w ogrodach szkolnych i ogrodzie miejskim, jakoteż w ogrodach prywatnych, do których odbywają uczniowie od czasu do czasu naukowe wycieczki. Podręczników używają uczniowie tylko przy nauce przedmiotów ogólnie kształcących i podstawowych (z wyjątkiem botaniki), nauk fachowych i pomocniczych uczą się uczniowie z wykładu nauczyciela, który w sposób jak można najzrozumialszy i treściwy naukę wyjaśnia a uczniowie notują najważniejsze daty i momenta.

Nie ulega wątpliwości, że przy pomocy odpowiednich podręczników nauka odbywałaby się o wiele prędzej i tym sposobem materiał naukowy możnaby lepiej rozwinąć.

Podręczniki, jakich uczniowie używają, są następujące: Do nauki religii katechizm religii rz. kat. ks. Deharbe'a podług ks. Morawskiego T. J.; do nauki języka polskiego książka do czytania na klasę V Franciszka Próchnickiego, wydanie drugie i gramatyka języka polskiego dla użytku szkół elementarnych przez Władysława Lerela, wydanie trzecie; do niemieckiego języka, Ćwiczenia niemieckie L. Germana i K. Petelenza; do geometrii: Początki geometrii z siódmego wydania niemieckiego przez Dr. F. Moenika; do geografii Geografia dla użytku szkół ludowych Erazma Czechowicza, wydanie szóste; do fizyki Fizyka Stefana Kuryłowicza dla szkół wydziałowych i wyższych żeńskich w opracowaniu Dr. E. M. Sawickiego na klasę piątą i szóstą; —do innych nauk podręczników szkoła nie posiada.

Naukę praktyczną pobierali uczniowie przedewszystkiem w ogrodach szkolnych i ogrodzie miejskim, a także i w ogrodach prywatnych, o ile te dostarczały materiału do nauki praktycznej uczniów, a którego to na razie ani ogród szkolny ani ogród miejski dostarczyć nie mógł.

W ogrodzie szkolnym uczyli się uczniowie praktycznie przyrządzania kompostów, uprawy ziemi, rozmnażania, uprawy i przechowywania roślin warzywnych i produkcji nasion; dalej rozmnażania, uprawy i hodowli drzew i krzewów owocowych, uprawy chmielu i wikliny koszykarskiej, a także i pszczelnictwa. W ogrodzie miejskim: uprawy roślin kwiatowych gruntowych i szklarniowych, rozmnażania, uprawy i hodowli drzew i krzewów ozdobnych, utrzymywania trawników i ogrodu spacerowego, wysadzania kłębów i kwietników kobiercowych.

W ogrodach prywatnych prowadzenia drzew owocowych w formach karłowych.

Nauka teoretyczna w szkole udzielana bywa przede wszystkim w okresie zimowym, z wyjątkiem nauk, których materiały w okresie zimowym wyczerpać byłoby trudno, jak nauki religii, botaniki, języka polskiego, niemieckiego, arytmetyki i rysunków.

Nauka praktyczna odbywa się przez cały rok pod kierunkiem nauczycieli fachowych.

Załączony rozkład godzin nauki teoretycznej i praktycznej wskazuje dokładnie, jakiej nauki i w ilu godzinach uczą się uczniowie w okresie letnim i zimowym.

IV.

Środki naukowe szkoły.

Do skromnych środków naukowych, jakimi szkoła rozporządza, zaliczyć należy:

1. Księgozbiór, który w ubiegłym roku powiększony został o 36 tomów treści fachowej, z tych 7 przykupiono za cenę 9 zł 10 ct., a 29 otrzymano w darze od panów prezesa i sekretarza byłego stowarzyszenia „gremium pomocników ogrodniczych w Krakowie“, którym to panom szkoła składa serdeczne podziękowanie.

W tym roku prenumerowała szkoła następujące czasopisma: *Ogrodnik Polski*, *Wiener illustrierte Gartenzeitung*, *Gartenflora*, *Möller's Deutsche Gärtnerzeitung*, *Gaucher's praktischer Obstbaumzüchter*, *Rosenzeitung* i *Revue horticole*.

2. Zbiór modeli owoców, obejmujący 110 sztuk.

3. Tablice ścienne.

4. Ogród szkolny, obejmujący 3 morgi i obsadzony roślinami warzywnymi, dostarczał znakomitego środka do nauki praktycznej warzywnictwa; ogródek przy zabudowaniach szkolnych, wynoszący 2.968 m. został użyty pod szkółkę drzew i krzewów owocowych i ozdobnych.

5. Okna i skrzynie inspektowe w ilości 56 okien i 14 skrzyń, sprawiono kosztem 280 zł.

6. Zbiór narzędzi ogrodowych, używanych przez uczniów przy wykonywaniu bieżących prac w ogrodach, dokupiony za kwotę 200 zł.

7. Ogród spacerowy miejski, szkółki drzew i krzewów owocowych i ozdobnych, oraz szklarnie i inspekta w ogrodzie miejskim były dobrym środkiem naukowym przy nauce uprawy i hodowli kwiatów letnich, urządzaniu kwietników kobiercowych, hodowli kwiatów szklarniowych, układaniu bukietów i wieńców, oraz uprawie i hodowli drzew i krzewów owocowych i ozdobnych.

8. Mały chmielnik do nauki i demonstraeyj przy nauce uprawy chmielu.

9. Mała plantacya wikliny koszykarskiej.

10. Mała pasieka obejmująca cztery pnie pszczoł o ulach zamkowych.

V.

Frekwencya uczniów.

1. Z początkiem roku szkolnego 1890/91, zapisanych było do szkoły ogrodniczej 20 uczniów mianowicie:

na I. roku	8
„ II. „	8
„ III. „	4

2. Wszyscy uczniowie byli religii rzymsko-katolickiej.

3. Pod względem wieku było:

z ukończonym	15 rokiem życia	.	.	.	.	2
"	"	16	"	"	.	4
"	"	17	"	"	.	8
"	"	18	"	"	.	2
"	"	19	"	"	.	4

4. Przygotowanie naukowe wstępujących uczniów były następujące:

z 3 klasą szkoły ludowej uczniów	.	.	.	10
" 4 " " " " " "	.	.	.	6
" 6 " " " " " "	.	.	.	1
" 7 " " " " " "	.	.	.	1
" 1 " " średniej " "	.	.	.	1
" 2 " " " " " "	.	.	.	1

5. Pochodzenie uczniów:

z powiatu tarnowskiego	.	.	.	.	1
" bocheńskiego	.	.	.	.	2
" ropezyckiego	.	.	.	.	2
" dąbrowskiego	.	.	.	.	5
" gorlickiego	.	.	.	.	1
" sandeckiego	.	.	.	.	1
" chrzanowskiego	.	.	.	.	1
" krakowskiego	.	.	.	.	4
" wielickiego	.	.	.	.	1
" wadowickiego	.	.	.	.	1
" tarnobrzeskiego	.	.	.	.	1

6. Pod względem stanu i zajęcia rodziców było:

a) synów urzędników	.	.	.	.	1
b) " oficyalistów prywatnych	.	.	.	.	2
c) " rękodzielników	.	.	.	.	2
d) " włościan	.	.	.	.	13
e) sierót	.	.	.	.	2

7. W ciągu roku szkolnego dwóch uczniów II. roku dobrowolnie opuściło zakład, a na ich miejsce przyjęto dwóch na I. rok.

8. Przy końcu roku szkolnego było uczniów:

na I. roku	.	.	.	10
" II. " "	.	.	.	6
" III. " "	.	.	.	4

9. Egzamina:

z 10 uczniów roku I. złożyło egzamina roczne:	
a) z postępem bardzo dobrym	.
b) " dobrym	7
c) " dostatecznym	—
d) " niedostatecznym	3

10. Z 6 uczniów roku II. złożyło egzamina:

a) z postępem bardzo dobrym	.	1
b) " dobrym	.	5

Każdy uczeń otrzymuje łóżko, siennik, prześcieradła, poduszkę, koc i szafkę na ubranie, prócz tego dwie pary spodni i dwie bluzki drelichowe i kapelusz słomkowy na lato, na zimę burkę sukieną i czapkę wełnianą. W niedziele i święta noszą uczniowie uniform z sukna stałowo-granatowego z zielonemi wypustkami i wyłogami.

Wikt otrzymują uczniowie w zakładzie, który dostarczał przedsiębiorca za wynagrodzeniem 12 zł. 50 ct. miesięcznie od ucznia.

Wikt dla jednego ucznia składa się:

a) śniadanie: 750 gramów chleba żytniego, dobrze wypieczonego, z czego ma być i podwieczorek, do tego $\frac{1}{2}$ litra mleka gotowanego w lecie, a w zimie barszcz na przemian z mlekiem.

b) obiad: rosół, 143 gramów mięsa z przydawką (z wyjątkiem postów) i kasza, ziemniaki lub kluski.

c) wieczerza: kasza lub ziemniaki do tego $\frac{1}{2}$ litra kwaśnego mleka w lecie, a w zimie barszcz na przemian z mlekiem.

Bezpośredni nadzór nad uczniami w zakładzie sprawuje kierownik szkoły przy pomocy ochmistrza (dozorcy uczniów), zaś podczas zajęć praktycznych dozoruje uczniów także drugi nauczyciel fachowy, jeżeli uczniowie wykonywują ćwiczenia w ogrodzie miejskim.

Stan zdrowotny uczniów był zadowolniający, oprócz lekkiego katarni i febry, żadna choroba się nie pokazała. Pomocy lekarskiej udzielał miejscowy lekarz Dr. Roth.

VIII.

Budynki szkolne.

Szkoła rozporządza dwoma drewnianymi budynkami mieszkalnymi, które gmina miasta Tarnowa na użytek szkoły oddała. W jednym z tych budynków jest trzy izby przeznaczone na sypialnie dla uczniów, jedna na pomieszkowanie dla ochmistrza (dozorcy uczniów), i jedna na kancelaryę dyrekcji, w drugim budynku dwie izby przeznaczone są na naukę dla uczniów, jedna na jadalnię, jedna na kuchnię i jedna na pomieszkowanie dla służby kuchennej.

Obok tych budynków mieszkalnych znajduje się mała drewnutnia, a przy ogrodzie szkolnym postawiony jest domek strażniczy, w którym mieszka stróż szkolny.

Budynki odstąpione szkole przez gminę miasta Tarnowa są w bardzo złym stanie, szczególnie domek, w którym mieszczą się izby wykładowe, jadalnia, kuchnia i mieszkanie służby kuchennej, jest tak zniszczony, że tylko ustawiczne naprawy (które w ubiegłym roku przeszło 100 zł. wynosiły) i podpieranie sufitów dozwoliły go użytkować czasowo na cel powyżej wspomniany. Drugi budynek znajduje się wprawdzie w stanie cokolwiek lepszym, lecz i tego ściany i dach spruchniałe wymagają rychłej i gruntownej rekonstrukcji.

Postawienie przeto nowego budynku na pomieszkowanie szkoły przynajmniej prowizorycznej jest konieczne i nagle.

IX.

Ogród szkolny.

W roku ubiegłym wytyczono ogród szkolny według projektu kierownika szkoły i przeprowadzono regulówkę na znacznej jego części, tak że tylko $\frac{1}{3}$ część do regulowania pozostała, która tej jesieni uskutecznią będzie. Do regulówki oprócz robotników używani byli i uczniowie, aby nabrali wprawy w wykonywaniu tej ważnej w ogrodnictwie czynności.

Wykopano sadzawkę objętości 105 m. kosztem 15 zł., ukończenie której, jak wzmocnienie brzegów (szkarp) i wyłożenie kamieniami dna w tym roku nastąpi.

Założono jeszcze jeden dren od północnej i wschodniej strony ogrodu kosztem 43 zł. 4 ct.

Na części regulowanej założono szkółkę drzew owocowych, mały chmielnik i mała plantację wikliny, aby uczniowie na miejscu praktycznie uczyć się mogli.

Na reszcie uprawiano jarzyny w zakres ogrodnictwa wchodzące.

Do ostatecznego obsadzenia ogrodu drzewami i krzewami owocowymi nie przystąpiono jeszcze, gdyż grunt przed posadzeniem trzeba należycie wyrobić i spulchnić, zwłaszcza w ziemi ciężkiej, ilastej, jaka pod całym ogrodem szkolnym się znajduje.

W tym też celu uprawiano najwięcej roślin okopowych, jak buraków, cykoryi, marchwi, pietruszki i ziemniaków.

Wynik produkcji, jak na suchy rok i ciężki grunt, był zadowalniający, bo sprzedano jarzyn za kwotę 201 zł. w. a.

X.

Wycieczki naukowe uczniów z nauczycielami.

W ubiegłym roku szkolnym odbyli uczniowie wszystkich trzech lat, pod przewodnictwem kierownika zakładu, kilka naukowych wycieczek do ogrodów J. O. ks. Eustachego Sanguszki w Gumniskach.

Dnia 21 czerwca zwidzili uczniowie II. i III. roku pasiekę p. Michała Tazbierskiego, kierownika szkoły w Zakliczynie. Tu mieli uczniowie sposobność poznać wszystkie przyrządy pasiecznika. (wówczas szkoła nie miała jeszcze ani ulów, ani przyrządów pasiecznych).

Oprócz tego zwidzili uczniowie tamtejszą szkołę zręczności i podziwiali wyroby przez działwę wykonywane. Dyrekcja poczuwa się do obowiązku wyrażenia na tem miejscu podziękowania Panu Tazbierskiemu tak za podjęte trudy przy demonstracyi z uczniami, jakoteż i za prawdziwie serdeczne i gościnne przyjęcie.

W ciągu lata byli uczniowie II. roku dwa razy w Świerczkowie, własności J. O. ks. E. Sanguszki, gdzie po kilka dni z rzędu zajęci byli praktyką przy uprawie chmielu, mianowicie przy zryzaniu i tyczeniu chmielu.

We wrześniu (od 1—9) odbyli uczniowie III. roku pod przewodnictwem kierownika szkoły naukową wycieczkę do Krakowa, Krzeszowic, Morawicy i Czernichowa, w której to wycieczce towarzyszył także p. Szafranski.

W Krakowie zwidzili uczniowie c. k. ogród botaniczny, ogrody miejskie i handlowe. Dzięki uprzejmości i gościnności p. Maleckiego, inspektora ogrodów miejskich i p. Tenglera, właściciela zakładu ogrodniczego, mogli uczniowie przez trzy dni zwidzać ogrody krakowskie.

W Krzeszowicach, własności JWP. hr. A. Potockiego mieli uczniowie sposobność poznać większe ogrodnictwo wiejskie, które wzorowem nazwać można. To też dwa dni minęły szybko na pouczających objaśnieniach.

Oprócz ogrodnictwa zwidzili uczniowie chmielarnię i suszarnię chmielu.

W Morawicy mieli uczniowie sposobność widzieć wzorowy chmielnik tykowy i drutowy. Informacyj wszelkich udzielał uczniom sam właściciel chmielarni WP. Szybalski, który udzielał uczniom bardzo cennych wskazówek, opartych na osobistym doświadczeniu.

Kresem wycieczki był Czernichów. Tu zwidzili uczniowie piękne szkółki drzew owocowych i ozdobnych, ogrody owocowe, ogród botaniczny, wielką plantację wikliny, chmielnik i suszarnię chmielu.

Pan Rużyczka, kierownik byłej szkoły ogrodniczej, z niestrudzoną uprzejmością wszędzie oprowadzał uczniów z widocznym zamilowaniem i objaśniał wszystko.

Kończąc niniejsze sprawozdanie poczuwam się do nader miłego obowiązku wyrażenia głębokiego podziękowania JWP. Hr. Potockiemu za łaskawe pozwolenie zwidzenia jego ogrodów i chmielarni, WP. Szybalskiemu za nader pouczające informacye w jego chmielarni, jak niemniej WPP. Dr. Łaszczyńskiemu, dyrektorowi krajowej średniej szkoły rolniczej w Czernichowie, Rużycze i Wierzbickiemu, którzy nie szczędzili sobie trudu, ażeby uczniowie nasi rzeczywistą korzyść z wycieczki odnieśli.

Z dyrekcji krajowej szkoły ogrodniczej

w Tarnowie dnia 30. lipca 1891.

Wojciech Maciaszek
kierownik szkoły.